

Den samtida liberalismens kris och minimalismproblematiken

Marcel Gauchets samhällsfilosofi som svar på Samuel Moyns problem

Tomas Wedin

The Problem of Minimalism and The Crisis of Liberalism: On Samuel Moyn and Marcel Gauchet

The article pursues two primary objectives. First, I engage in an analysis and critique of the legal scholar and intellectual historian Samuel Moyn's oeuvre, arguing that a central concern underlying his scholarship is what I term the "problem of minimalism." This refers to the inclination to constrain political aspirations to merely preventing suffering and averting catastrophic outcomes – a tendency which, according to Moyn, has undermined liberal democracy. In response, Moyn advocates for a revival of two neglected liberal principles: emancipation and perfectionism. Second, I challenge Moyn's proposition by arguing that, from a liberal perspective, both of these principles rest on unsustainable foundations and are therefore inadequate as solutions to the problem of minimalism. Instead, I propose an alternative theoretical framework, one that more effectively addresses the issue of minimalism. This alternative draws on the institution-focused approach of the French social theorist Marcel Gauchet, one of Moyn's key intellectual influences.

We may not be able to create democracies or constitutions. Liberal freedom [in some societies] may be some way off. But we could do more than we do to stop unmerited suffering and gross physical cruelty. That I take to be the elemental priority of all human rights activism: to stop torture, beatings, killings, rape, and assault and to improve, as best we can, the security of ordinary people. My

Tomas Wedin är docent i statsvetenskap vid Högskolan i Halmstad och associerad forskare vid Centre des Savoirs sur le Politique – Recherches et Analyses, École des hautes études en sciences sociales (EHESS).
E-post: tomas.wedin@hh.se; tomas.wedin@ehess.fr

minimalism is not strategic at all. It is the most we can hope for.
(Ignatieff 2001: 173)

År 2016 framstår som en brytpunkt i den liberala demokratins efterkrigshistoria. Berlinmurens fall hade skapat föreställningen om en ny historisk era, en slutpunkt där den liberala demokratins definitiva triumf tycktes given. Men så kom Brexit. Och sedan Trump. Tilldragelser i två av världens mest symboliskt laddade liberala demokratier som inte bara utmanade den rådande ordningen utan också blottlade dess bräcklighet. Det som tidigare uppfattats som tillfälliga kriser – ekonomiska chocker, europeiska utmaningar, terrorhot – ersattes gradvis av en djupare oro: var det själva grundvalarna för den liberaldemokratiska ordningen som stod på spel? Ett flertal inflytelserika böcker kom nu som öppet diskuterade demokratins sammanbrott (Levitsky & Ziblatt 2018; Runciman 2018). Den triumfatoriska historiens-slut-perioden framstod nu inte bara som en period bland andra, utan därtill som en ovanligt kort epok.

I den uppsjö av studier över den liberala demokratins kris som publicerats har en mängd tänkvärda förklaringar anförts. Bland de mest inflytelserika tolkningarna kan nämnas: den ökade ekonomiska ojämlikheten (Piketty 2013; Streeck 2016; Crouch 2000); en nedvärdering eller rentav förkastande av den liberala demokratins principer inom eliterna (Bartels 2023; Müller 2016; Applebaum 2020; Goodhart 2017);¹ ett växande glapp mellan väljarbasen och ledarna (Goodhart 2017; Mair 2013; Mudde 2007); ett generationsgap, där äldre delar av befolkningen reagerar på vad de uppfattar vara alltför snabba progressiva förändringar av samhället (Norris & Inglehart 2019); identitetspolitikens negativa konsekvenser (Fukuyama 2018; Chua 2018; Lilla 2017; Mounk 2018; Klein 2020); effekterna av digitala medier (Tufekci 2017; Zuboff 2019); det allt starkare inflytandet av inter- och transnationella organisationer, i synnerhet ekonomiska institutioner (Brown 2015; Streeck 2014; Rodrick 2010).

I föreliggande studie uppmärksammar jag en annan, ofta förbisedd förklaring till den liberala demokratins kris. Utifrån tidigare forskning visar jag hur en i grunden välmenande strävan efter att minimera lidande och reducera risken för katastrofer gradvis har underminerat den dynamik som en gång gjorde den liberala demokratin livskraftig. Denna strävan var begriplig i ljuset av de totalitära erfarenheterna, insikten om vidden av de sovjetiska förföljelserna, Röda Khmerernas härjningar och en vacklande tilltro till möjligheten att styra ekonomiska konjunkturer. Men det var då. Mycket har hänt sedan dess, och den som önskar värna om den liberala demokratin har skäl att ompröva dogmen att ett undvikande av det katastrofala är "the most we can hope for" (Ignatieff

1 För en tidig kritik av "eliternas svek" som förtjänar en större uppmärksamhet än den i dag har, se Lasch 1994.

2001: 173). Det är denna tendens – att ha som politiskt mål att undvika det värsta – och de uttryck den tagit sig sedan 1970-talet, som jag benämner minimalismtendensen.

Perspektivet är inspirerat av den amerikanske juristen och idéhistorikern Samuel Moyn. Genom en analys av Moyns viktigaste verk ska jag visa att minimalismtendensen utgör ett återkommande tema i hans forskning, och härigenom illustrera några iögonfallande uttryck som minimalismtendensen tagit sig under de senaste femtio åren.² Minimalismtendensen, framhåller jag, är ett centralt tema i hans analys av: (i) den politiska filosofins utveckling; (ii) de sätt som de mänskliga rättigheterna mobiliserats på från 1970-talet och framåt; (iii) fördelningspolitikens skifte från jämlika förhållanden till minimalistiska trösklar; (iv) krigföringen genom ett skifte från eftersträvandet av fred till minimalistiska ”humana” interventioner; (v) kalla-krigsliberalismens defensiva fokus på att minska riskerna för det värsta snarare än att artikulera nya, konstruktiva visioner om framtiden. I samtliga fall åskådliggör Moyn olika uttryck för ett defensivt politiskt förhållningssätt som betonar minimerandet av negativa effekter på bekostnad av konstruktiva visioner som grund för politiskt handlande. I likhet med Moyn uppfattar jag denna tendens, vilken skrivs fram i artikelns första del, som en bidragande orsak till den liberala demokratins kris.

Med denna första del som fond kommer jag i artikelns andra del att presentera två principer som Moyn själv föreslår att liberalt sinnade som önskar rädda den liberala demokratin ur den pågående krisen borde reaktivera.³ Dessa två principer är (i) emancipationsprincipen respektive (ii) perfektionsprincipen.⁴ I kraft av att de utgör två mer generaliserbara försök att ingjuta ny energi och staka ut en riktning för den liberala demokratin är båda principerna av politiskt-teoretiskt intresse långt bortom Moyn själv.⁵ Jag ska emellertid argumentera för att båda principerna vilar på antaganden som, dragna till sin spets, gör dem otillfredsställande som lösningar på den liberala demokratins

2 Utöver hans avhandling om Emanuel Levinas etik, *Selfhood and Transcendence* (2000), kommer jag i analysen även inkludera hans fyra viktigaste efterkommande verk: *The Last Utopia: Human Rights in History* (2010); *Not Enough: Human Rights in an Unequal World* (2018); *Humane: How the United States Abandoned Peace and Reinvented War* (2021); samt *Liberalism Against Itself: Cold War Intellectuals and the Making of our Times* (2023).

3 Om liberalismens omvandlingar och kris finns det idag en mängd studier. Några av de mest inflytelserika är: Deneen 2018; Rosenblatt 2018; Bell 2014; 2016; Blackford 2024; Cherniss 2021; Traub 2019; Garsten 2024; Gopnik 2019; Bartel 2022; Pars 2021; Pabst 2021; Manent 2014; Freedon, Fernández-Sebastián & Leonhard (red.) 2019; Kahan 2023; Fawcett 2014; Conti & Selinger 2020; Michéa 2007; Rooney & Zoll 2024. För en ”kritisk” *counter-history*, se Losurdo 2011.

4 Moyn nämner även frikopplingen av liberalismen från progressivist- eller framstegsprincipen samt tron på förnuftet [*reason*] som särskiljande drag för den typ av kalla-krigsliberalism som kommit att dominera liberalismen i det senmoderna samhället.

5 Bland inflytelserika liberala perfektionister kan nämnas exempelvis Martha Nussbaum (2011), Joseph Raz (1986) och George Sher (1997), bland emancipationsorienterade samtida liberala tänkare kan nämnas Philip Pettit (1997), Elisabeth Anderson (1999), Will Kymlicka (1995) samt Iris Marion Young (1990).

problem. Styrkan med Moyns hittillsvarande forskningsgärning är framför allt hur han identifierar och historiskt rekonstruerar svåra utmaningar som de liberala demokratierna står inför i dag. De lösningar han föreslår är emellertid, menar jag, otillfredsställande.

För att illustrera de föreslagna lösningarnas bristfällighet kommer jag, som ett heuristiskt verktyg, att presentera modernitetskritiska invändningar mot den liberala demokratin. Inte för att modernitetskritiska förespråkare av en post-liberal ordning tillhandahåller de rätta svaren på hur problemen ska lösas. Det modernitetskritiska perspektivet syftar i texten i stället till att illustrera varför en vitalisering av emancipations- och perfektionsprincipen utgör en normativ återvändsgränd för liberalt sinnade som oroar sig för den liberala demokratis kräftgång. Textens andra bidrag, vid sidan av den inledande kartläggningen av minimalismtendensen via Moyn, är att visa varför vare sig de två modernitetsbejakade uttolkningarna av liberalismen – emancipations- och perfektionistprincipen – eller det modernitetskritiska svaret erbjuder ett övertygande svar på den liberala demokratis kris.

I artikelns tredje och avslutande del skisserar jag grunddragen i vad jag menar är ett bättre svar på den identifierade minimalismtendensen. Tillvägagångssättet är här detsamma som i textens första del: jag formulerar ett svar på minimalismtendensen via en rekonstruktion av en annan tänkare, i detta fall Marcel Gauchet, en av Frankrikes ledande politiska tänkare under de sista fyra decennierna.⁶ Jag kommer att visa på vilket sätt hans analys erbjuder ett mer övertygande liberalt svar på de senaste decenniernas politiska omvandlingar än de båda principer som presenteras i del två. I syfte att konkretisera de bitvis

6 Mellan 1980 och 2020 var Gauchet tillsammans med historikern Pierre Nora chefredaktör för samhällstidskriften *Le Débat*, vilken var ett nav i fransk samhällsanalys under 40 år. Han har etablerat sig som en okonventionell röst i den politiska mitten i det politiska samtalet i Frankrike. På ett sätt som går på tvären med dominerande höger-vänster raster har Gauchet skrivit om den liberala demokratis framväxt och utveckling samt om vilka han ser som de huvudsakliga problemen med dagens liberal-demokratiska ordning. Han utgör ett skolboksexempel på det som Larry Siedentop benämner "French liberalism" i sin klassiska text "Two Liberal Traditions" från 1979. Gauchets tänkande tog form i en reflektionsgrupp som samlade en brokig skara med tänkare: post-marxistiska teoretiker såsom Claude Lefort (1924–2010), Pierre Rosanvallon (1948–), båda tongivande teoretiker inom den nya vänstern, modernitetsskeptikern Pierre Manent (1949–), socialliberalen François Furet (1927–1997), samt den heterodoxa socialisten Cornelius Castoriadis (1922–1997). Lefort är en ikon inom den postmarxistiska vänstern som utövat ett mycket stort inflytande över i Sverige mer välbekanta tänkare som Chantal Mouffe och Jacques Rancière; Pierre Rosanvallon är professor vid Collège de France i historia och även han en förgrundsfigur inom den postmarxistiska vänstern. Cornelius Castoriadis grundade tillsammans med Lefort den Sovjetkritiska socialistiska tidskriften *Socialisme ou Barbarie* 1948 och är en av efterkrigstidens främsta autonomiteoretiker (och en av Gauchets viktigaste inspirationskällor – även om Gauchet ideologiskt står en bit ifrån honom i dag). Pierre Manent beskrivs bäst som en, för att använda Seyla Benhabibs (1996) välfunna formulering, "reluctant modernist", vilken utifrån uttalat modernitetskritiska utgångspunkter kritiserar den liberala demokratin. Som jag skrivit om på andra ställen är Moyn inspirerad av Gauchet, och har exempelvis publicerat flera artiklar om Gauchet (2004; 2005; 2009; 2012) samt påbörjat en bok med fokus på bland annat hans tänkande (Moyn 2017). Dessa kopplingar är emellertid inte någonting som jag kommer fästa någon vikt vid här, där det är kraften i deras argument som står i fokus snarare än tankarnas ursprung. För den intresserade hänvisar jag till Wedin 2025 och Wedin 2023b.

abstrakta historisk-politiska argumenten i Gauchets resonemang kommer jag avslutningsvis att fokusera på hans analys av förändringarna i grundutbildningssystemet från 1970-talet och framåt. Hans kritik av skolpolitiken illustrerar på ett tacksamt vis på vilket sätt han menar att vi kan motarbeta den senmoderna minimalisttendensen. Det konstruktiva förslag som härvid presenteras är textens tredje och sista bidrag.

Genom dessa tre bidrag – (i) minimalismproblemet som framhålls via Moyns historiska arbete, (ii) kritiken av de tre förslagen på lösningar (emancipations- respektive perfektionistprincipen och det modernitetskritiska svaret), samt (iii) det mer attraktiva liberala, modernitetsbejakande svar som jag skriver fram via Gauchets historisk-politiska analys – önskar jag bidra till en fördjupad förståelse för den liberala demokratins kris.

Till sist ett förtydligande gällande artikelns struktur och argument: textens argumentation i del två och tre står inte och faller med antagandet i del ett. Det är fullt möjligt att inte acceptera att minimalismtendensen skulle vara ett problem men ändå intressera sig för de aspekter som framhålls i del två och tre, där jag för fram argument mot inflytelserika tankegångar i samtida politisk teori, tolkningar vilka inte endast kan anföras som svar på minimalismtendensen utan även på andra samhällsrelaterade problem.

Samuel Moyn och minimalismproblematiken

POLITISK-TEORETISK MINIMALISM

I slutet av sin avhandling – *Selfhood and Transcendence: Emmanuel Levinas and the Origins of Intersubjective Moral Theory, 1928–1961* – för Samuel Moyn ett principiellt resonemang rörande de politisk-teoretiska implikationerna av Levinas författarskap. I syfte att framhålla fördelarna med Levinas politiska teori jämför han den med två av de mest inflytelserika politiska filosoferna i det senmoderna samhället: John Rawls och Jürgen Habermas.

Både Rawls och Habermas menar, enligt Moyn, att deras respektive former av proceduralism är ”tunna”, eller minimalistiska teorier,⁷ och båda två antar de att de ”genom att avstå från att ta ställning i substantiella frågor, kan omdefiniera den substantiella moraliska idén om lika respekt som en proceduriell princip och därigenom säkerställa dess acceptans” (Moyn 2000: 440). Moyns huvudsakliga invändning mot denna minimalistiska proceduralism är att de underliggande antaganden om individuella rättigheter och ömsesidig respekt som skapas genom ett hypotetiskt kontrakt är ett uttryck för en alltför snäv

7 Strängt taget förefaller detta, framhåller Moyn med rätta, något förhastat: ”they are different. For example, one could imagine very complex rules of ”procedural” interaction; and one could imagine a ”substantive” view that imposed only minimal demands on those who hold it” (Moyn 2000: 440).

förståelse av politik.⁸ Vid sidan av den vanliga (och legitima) komunitära invändningen mot Rawls – att vi inte kan undvika substantiella moraliska antaganden om människan för att förstå varför någon skulle acceptera Rawls antaganden bakom okunnighetens slöja – lyfter Moyn även fram ett mer originellt argument för Levinas position.

Enligt Levinas kan friheten bara realiseras genom ett institutionellt ramverk: ”att vara fri är att bygga en värld i vilken man kan vara fri” (Levinas citerad i Moyn 2000: 445). Genom att uppmuntra det enskilda subjektet att hela tiden interagera med sin omvärld med blicken fäst *bortom* den förhandenvarande ordningen, mot framtiden, fångar Levinas intersubjektivitetsetik, menar Moyn (2000: 445), bättre än den kontraktualistiska traditionen hos Rawls och Habermas vad som krävs av medborgarna för att en demokratisk ordning ska fungera. Att vara ett moraliskt subjekt, att praktisera den etik som Levinas förordar, inbegriper härigenom ett ställningstagande för framtiden, emot den förnöjsamma acceptans av nuet som Moyn identifierar hos Rawls och Habermas. Det är, annorlunda uttryckt, en etisk position som både förutsätter en institutionell förankring och inbjuder till ett ifrågasättande av samma institutionella former. Variationer på detta argument är ett återkommande inslag i Moyns historisk-politiska *oeuvre*. Genom att betona hur intersubjektivitetsetiken pekar bortom det förhandenvarande, och på så vis är mer ambitiös än proceduralismen, men utan att förutsätta någon form av substantiellt mål som politiken syftar till att infria – ”den politiska finalitetens sirensång” (Moyn 2000: 444, 446) – erbjuder Levinas en medelväg mellan den politisk-filosofiska minimalismen och finalitetsteoriernas maximalism, såsom de kommer till uttryck hos postliberala modernitetskritiker och i harmoniorienterade varianter av utopisk socialism (varom jag skriver mer i del två).

POLITISK MINIMALISM: MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER SOM DET SENMODERNA SAMHÄLLET SISTA UTOPI

Den innebörd som vi lägger i de mänskliga rättigheterna idag, argumenterar Moyn för i *The Last Utopia: Human Rights in History*, sträcker sig endast tillbaka till 1970-talet. Det är först i det senmoderna samhället som de mänskliga rättigheterna kommit att mobiliseras som ett ideal avsett att skydda individen *mot* staten. Dessförinnan, såsom de kommer till uttryck i den första deklARATIONEN av *les droits de l'homme et du citoyen* 1789 fram till 1970-talet, artikulerades de som en politisk princip vilken skulle realiseras *genom* staten, som en del i ett större projekt syftande till att skapa ett nytt, mer jämlikt och fritt samhälle

8 Moyn är inspirerad av Charles Larmores (1996) kritik av den position som såväl Habermas som Rawls representerar, men liknande kritik har formulerats inom de i sig mycket annorlunda tänkare som klumpats samman under epitet kommunitarister, såsom katoliken Charles Taylor (vilken politiskt drar åt någon form av personalistisk hållning), de amerikanska vänsterikonerna Michael Sandel och Michael Walzer, samt den modernitetskritiske Alasdair MacIntyre.

genom en demokratisering av territorialstaten. De mänskliga rättigheternas triumf i det senmoderna samhället beskrivs omväxlande som en ”seger för en global moralitet mot statscentrerad politik” (Moyn 2010: 43), ett ”misslyckande för mer maximalistiska visioner om politisk förändring” till förmån för en ”moralisk kritik i en tid av politisk *closure*” (Moyn 2010: 141). De mänskliga rättigheterna har i det senmoderna samhället omvandlats till en sista utopi för de som önskar minimera lidandet i en politiskt desillusionerad värld. De har, kort sagt, kommit att bli ”the most we can hope for” (Ignatieff 2001: 173).

Anledningarna till detta är enligt Moyn inte något cyniskt kalkylerande från särskilda klassintressen som vissa forskare försökt att empiriskt påvisa (jmf Whyte 2019). Enligt Moyn är en mycket viktigare förklaring till att mänskliga rättigheter fick sitt ”genomslag” under 1970-talet att mer ambitiösa politiska projekt, i synnerhet socialismen, kollapsade. Detta innebar att mänskliga rättigheterna förvandlades till en projektionsyta för alla tänkbara former av förhoppningar om en bättre framtid – förväntningar som de mycket snart skulle visa sig oförmögna att infria. Kort efter att de mänskliga rättigheterna återopats som ett alternativ till tidigare ”stora politiska projekt”, kom de att laddas med förväntningar på framtiden, och alltmer framstå som ett uttryck för ”den maximalism som de triumferade genom att undvika” (Moyn 2010: 9). Men det var dömt att misslyckas redan från början, och de mänskliga rättigheterna förvandlades snart till en ”minimalistisk utopi” (Moyn 2010: 218). De historiska erfarenheter mot bakgrund av vilka de ursprungligen artikulerades, såsom exempelvis totalitarismen, är nu emellertid ”long since gone”, och de måste därför utvärderas på nytt i ljuset av de senaste decenniernas politiska erfarenheter (Moyn 2010: 226).

EKONOMISK MINIMALISM: MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER I EN OJÄMLIK VÄRLD

I sin sista bok om de mänskliga rättigheterna, *Not Enough: Human Rights in an Unequal World* (2018), fokuserar Moyn på den omstridda frågan om relationen mellan de mänskliga rättigheternas ställning i det senmoderna samhället och den parallella framväxten av en nyliberal ekonomisk ordning och den snabbt ökande ekonomiska ojämlikheten, globalt såväl som inom liberala demokratier.⁹ Till skillnad från tänkare såsom Wendy Brown och Slavoj Žižek, för vilka de mänskliga rättigheterna i det senmoderna samhället har fungerat som en snedvridande ideologisk form där individen interPELLERAS som ett abstrakt, atomistiskt rättssubjekt, frikopplat från samhället, hävdar Moyn att de mänskliga rättigheterna som politisk form i sig inte kan anklagas för att ha verkat som en

9 Frågan om relationen mellan de mänskliga rättigheterna, nyliberalism och ojämlikhet framstår alltmer som ett fält i sin egen rätt, vid sidan av det större fält som benämns den historiska vändningen inom de mänskliga rättigheterna. För översikter och analyser av dessa diskussioner, se Wedin & Wilén 2024 och Wedin 2023.

snedvridande kraft. Problemet med de mänskliga rättigheterna i det senmoderna samhället är i stället att de är *en otillräcklig motvikt* i en ojämlik värld; de är en "powerless companion", men de är inte en ideologiskt snedvridande kraft som Brown och Žižek hävdar (Moyn 2014). De har haft lite, om något, att erbjuda mot den nyliberala samhällsordning som växte fram på 1970-talet, eftersom de "helt enkelt inte har något att säga om materiell ojämlikhet" (Moyn 2018: 216).

I linje med hur Moyn argumenterar i *Last Utopia* pekar han på att problemet med hur de mänskliga rättigheterna har mobiliserats i det senmoderna samhället är att de utformades som en kritik riktad mot staten, med stöd av icke-statliga MR-organisationer. Genom att de i växande utsträckning kommit att bli det raster varigenom politiken tar form, där fördelningsfrågor reducerats till att säkra ett materiellt minimum, har de möjliggjort en stadig expansion för den nyliberala *tricke-down*-politik som "intensifierat den materiella hierarkin" (Moyn 2018: xii). Och då inte bara i form av att stärka den privata äganderätten, utan även i form av trösklar som skyddas av positiva rättigheter för de svaga – i stället för att betraktas som en konfliktfylld och politiskt laddad fördelningspolitisk fråga. Det är i första hand på detta sätt, i kraft av att ha fungerat som en minimalistisk tröskel, som de bidragit till den liberala demokratins nuvarande predikament.¹⁰

MILITÄR MINIMALISM: HUMANE: HOW THE UNITED STATES ABANDONED PEACE AND REINVENTED WAR

I samband med ett symposium på temat mänskliga rättigheter år 2021 sade Moyn sig ha "retired from the field" och gav senare under samma år ut *Humane: How the United States Abandoned Peace and Reinvented War*.¹¹ I blickfånget vilar här det humanitära krigets framväxt. Moyn analyserar dess idéhistoriska rötter i 1700-talet fram till dagens krig mot terrorismen. Humaniseringen av kriget, menar Moyn, tycks ha den etiskt-politiskt svårsmälta effekten att legitimera och på så vis göra ett lågintensivt krig till ett permanent tillstånd. En röd tråd i argumentationen är att det växande inflytandet av idén om det humanitära kriget i konkreta situationer har medfört en ökande närsynthet i frågor gällande krigets strukturella orsaker. Bestialiska handlingar fördöms ofta utan att de sätts i relation till de hierarkiska internationella relationer vari de genomförs och de strukturer som dessa relationer är sammanflätade med. Parallellt med att fördömanden av övergrepp i faktiska stridsituationer ökar, minskar intresset för frågor gällande de institutionella ramverk som möjliggör

10 Även om kritiken mot politisk minimalism inte försvunnit i *Not Enough*, överskuggas den helt av hans kritik av den ökade distributiva ojämlikheten: den ekonomiska minimalismens fatala konsekvenser för den liberal-demokratiska ordningen (Wedin 2023; Wedin & Wilén 2024).

11 "Human Rights Between the Past and the Future", symposium, 25-26 maj 2021, organiserat av författaren et al.

exploatering. Moyn citerar den verkställande direktören för Human Rights Watch, Kenneth Roth:

Vi var inte emot krig per se. Vi förhöll oss inte till frågan om vem som var den aggressiva parten, vem som var den defensiva, vem som kan hållas ansvarig för att ha startat kriget, vem som har rätt, vem som har fel. (Roth citerad i Moyn 2021: 205)

Det humanitära kriget och det sätt som de mänskliga rättigheterna har praktiserats på i det senmoderna samhället går i detta avseende hand i hand: båda är uttryck för och bidrar till att underblåsa en världsordning där minimerandet av lidande har kommit att bli "the most we can hope for" (Ignatieff 2001: 173). Liksom i *Last Utopia* argumenterar Moyn för att 1970-talet var en milstolpe; det var nu som "det humanitära kriget föddes" (Moyn 2021: 192). Studiens centrala budskap är att framväxten av ett regelverk som syftar till att humanisera kriget har ersatt idealet om en fredlig värld.

LIBERAL MINIMALISM: LIBERALISM AGAINST ITSELF: COLD-WAR INTELLECTUALS AND THE MAKING OF OUR TIMES

Kalla-krigsliberalismen kontrasterar Moyn mot de liberala traditioner som bidrog till dess utveckling fram till kalla kriget: de förutnämnda principerna om (i) människans emancipation samt en eller annan form av (ii) perfektionistisk människosyn (vilka vi ska återvända till i del två).¹² Med kalla-krigsliberalismen kom själva idén om en emanciperad mänsklighet i stället att betraktas som "proto-totalitär till sina effekter om inte i sina intentioner" (Moyn 2023: 4). Den liberala frihetsprincipen, insisterade kalla-krigsliberalerna, handlar om att försvara den existerande friheten: hellre en individens frihet från staten "i en jämmerdal" än att utvidga och fördjupa den genom ett "fantasifullt och terroristiskt 'självförverkligande' genom kollektiv politisk förändring" (Moyn 2023: 4).

Vidare, snarare än att betrakta människan som formbar och historien som en kraft att sätta i rörelse för att förbättra mänskligheten, som liberala perfektionister som John Stuart Mill och Thomas Hill Green gör, kom människans natur nu att betraktas som "mörk och aggressiv", i behov av tydliga begränsningar (Moyn 2023: 5). Som exempel på denna tendens framhåller Moyn den liberal-konservativa Gertrud Himmelfarb (gift med nykonservatismens "gudfar" Irving Kristol), inte minst hennes betonande av arvsyndens betydelse för en bättre förståelse av människan.¹³ Vid sidan av Himmelfarbs augustinska pessimism och betonande av människorna som "fallen creatures", lyfter Moyn

12 Vilken av Moyn får illustreras av Judith Shklar, Isaiah Berlin, Karl Popper, Gertrude Himmelfarb, Hannah Arendt samt Lionel Trilling.

13 Uttrycket är hämtat från Barry Gewens nekrolog över Kristol i *New York Times*, 18 september 2009.

även fram Harold Trillings tolkning av Freud och detets potentiellt destruktiva energier (Moyn 2023: 5). Med Judith Shklar som exempel pekar Moyn på hur kalla-krigsliberaler efter 1900-talets bittra erfarenheter inte lämnar något utrymme för historiskt agentskap utan retirerar till en minimalistisk strävan efter ”minskandet av fysisk exploatering” och ondska (Moyn 2023: 36).

Ett genomgående drag i Moyns arbete är att han på ett övertygande sätt illustrerar hur flera av de problem som han framhåller växte fram som svar på tidigare politiska erfarenheter. Poängen som han vill göra med detta är att världen förändrats och att vi är i behov av att ompröva flera av de grundläggande politiska kategorier som strukturerar det politiska livet: inte minst hur vi ser på individuella rättigheters politiska roll och vilka problem det för med sig att politiken i liberala demokratier reducerats till en konkurrens mellan olika defensiva visioner, ett de minst dåliga alternativens imperium.¹⁴ För att hantera den samtida liberala demokratins kräftgång behöver vi uppdatera de politiska kategorier med hjälp av vilka vi begripliggör vårt predikament. Så långt Moyns kritik. Låt oss nu titta närmre på de lösningar som han själv föreslår på den liberala demokratins kris.

Perfektionism och emancipation som lösning på den liberala demokratins aktuella kris

EMANCIPATIONSPRINCIPEN

Till liberaler som önskar rädda den liberal-demokratiska ordningen ur sin delvis självförvållade kris föreslår Moyn att de vänder sig till en äldre liberal tradition, där emancipation och perfektionism utgjorde centrala principer. Idén om individens emancipation som ligger till grund för den progressiva traditionen vilar på det Prometheuska antagandet om att människan fullt ut kan förstå sin omvärld, och härigenom även kan frigöra sig från de bojor som begränsar henne och, ytterst, bemästra världen. Människan antas vara född fri och obunden av de förmoderna, metafysiska föreställningarna om en i relation till individen externt givet Ordning (Hulak 2023, Gauchet 1995; 2002; 2017; Honneth 2007: 33). Politikens och samhällets uppgift är att frigöra individen från de externa hinder som antas begränsa hennes medfödda frihet – från nedärvda traditioner och det språk som springer ur dessa friheshämmande traditioner (dekonstruktion), de institutionellt förmedlade fördomar som vördas som kunskap (symboliskt våld), de olika hinder som inskränker individens frihet på marknaden (från Adam Smith fram till dagens förespråkare av en fri

14 Formuleringen ”de minst dåliga alternativens imperium” är hämtad från en bok om liberalismens historia av den franske samhällsteoretikern Jean-Claude Michéa, *L'empire du moindre mal: essai sur la civilisation libérale* (2007).

marknad),¹⁵ de lagar som skyddar egendomsinnehavarna mot de egendomslösa (Marx), och så vidare.¹⁶

Emancipationsprincipen har förvisso tolkats på olika vis av både liberaler och socialister under olika perioder. För båda står emellertid, som begreppet indikerar, människans frigörelse i centrum. Från de transatlantiska revolutionerna och framåt har staten använts som ett verktyg för att undanröja de hinder – reella (socialister och socialliberaler) eller formella (liberaler) – som har ansetts stå i vägen för individens fria utveckling. Principen utgör härigenom en grundbult i de rörelser som bidragit till att utforma den moderna, representativa liberala demokratin. Samtliga större sociala rörelser som bidragit till att skapa det samhälle som vi lever i har på ett eller annat sätt åberopat emancipationsprincipen: den proto-liberala rörelsen som stred för lika fri- och rättigheter både före och under den franska revolutionen, antislaverirörelsen, kvinnorättsrörelsen, arbetarrörelsen, liberaler och socialister – från 1800-talets början fram till idag.

Som modernitetskritiker är snabba med att framhålla vilar emellertid emancipationsprincipen på en till synes olöslig spänning: ett konsekvent tillämpande av principen tycks leda till skapandet av en helt omedierad individ, tömd på alla de egenskaper som – på gott och ont – gör oss till människor (Strauss 1999 [1953]); Milbank & Pabst 2016; Milbank 2012; MacIntyre 2013 [1981]); Deneen 2018; 2023, Manent 2006; 2018). Deras huvudargument är att de strukturer och mellanmännsliga band som villkorar enskilda individers handlande förvisso är begränsande, men det är också dessa strukturer och band som bidrar till att göra en individ mänsklig: det är vad som ger henne en mänsklig form (Manent 2006: 181).

Skillnaden mellan liberaler och socialister är i detta avseende, enligt samma kritiker, försumbar. Socialisters kritik av den råa materialism och underminerande av mellanmännsliga band som kapitalismen har visat sig medföra är förvisso begriplig. Icke desto mindre vilar även den, i den utsträckning som dess yttersta mål är individens emancipation, på samma paradox: i den mån den socialistiska kritiken inte sträcker sig bortom det moderna samhällets löfte om människans ”frigörelse” vilar även den på motsvarande självmotsägelse. Utan några substantiella vägledande principer, en externt given normativ grund, bortom den i grunden negerande kritiken av kapitalismens begränsningar, menar dessa kritiker, leder även socialismen in i en återvändsgränd. Såväl tillskyndarna av den rådande minimalistiska ordningen som dess socialistiska kritiker är i detta avseende ett symptom på en samhällsordning där människan vänt ryggen åt den yttre måttstock, det *telos*, som människor tidigare använt

15 Med den väsentliga skillnaden att den stat som Smith kritiserade i flera avseenden ägnade sig åt andra saker än de folkvalda i dagens liberala demokratier.

16 För en fördjupad kritik av emancipationsprincipen som normativ utgångspunkt för politiska rörelser, se Wedin 2024a.

som en kompass för sitt handlande (Milbank & Pabst 2016; Strauss 1999; Deneen 2018; 2023; Manent 2018). Som Patrick Deneen formulerar det i sin uppmärksammade bok *Why Liberalism Failed* (2018: 3):

Liberalism has failed – not because it fell short, but because it was true to itself. It has failed because it has succeeded. As liberalism has "become more fully itself," as its inner logic has become more evident and its self-contradictions manifest, it has generated pathologies that are at once deformations of its claims yet realizations of liberal ideology. A political philosophy that was launched to foster greater equity, defend a pluralist tapestry of different cultures and beliefs, protect human dignity, and, of course, expand liberty, in practice generates titanic inequality, enforces uniformity and homogeneity, fosters material and spiritual degradation [...]

Oavsett vilka invändningar man kan resa mot denna modernitetskritik i övrigt sätter den fingret på ett grundläggande problem med att motivera politiska projekt med hänvisning till idén om mänsklig emancipation. Dragen till sin spets pekar emancipationsprincipen mot en "utopi" där individen ska frigöras från de institutioner som begränsar henne; institutioner som emellertid också utgör det ramverk som möjliggör för henne att praktisera frihet, bortom de flyktiga ögonblicken av frigörelse som realiseras när den rådande ordningen utmanas eller omkullkastas genom revolutioner (Machiavelli 2008 [1531]; 2019 [1532]; Arendt 2006; Arendt 2021; Ehnmark 1994; Gauchet 2002; 2017; Arentshorst 2018; Wedin 2024a).

PERFEKTIONISM

Låt oss nu titta närmare på varför inte heller perfektionsidén är en framkomlig väg för en liberal lösning på de problem som Moyn identifierar, såsom ett abstrakt och ensidigt fokuserande på individuella rättigheter, värnande om de svagaste snarare än politiska visioner om ett jämlikt samhälle, samt en minimalistisk begränsning av liberalismen till en ideologi för att motverka det värsta. Försöket att relatera liberalismen till en perfektionistisk föreställning om människan, enligt vilken försvaret av individens frihet på ett eller annat sätt anses skapa bästa tänkbara förutsättningar för hennes "blomstring", oavsett hur detta *telos* definieras, är en begriplig lockelse för liberaler, liksom för progressiva tänkare överlag. Sedan liberalismens genombrott under 1800-talets första decennier har många liberala tänkare rotat sina resonemang i sekulariserade och temporaliserade (framtidinriktade) perfektionistiska idéer (Stråth 2015: 342). I avslutningen av sitt berömda anförande om "*La liberté des anciens et celle des modernes*" vid Athenum i Paris år 1819 argumenterar exempelvis Benjamin Constant, en av de första uttalade liberalerna, för att vi bör försvara

den moderna formen av frihet eftersom detta skapar de bästa tänkbara förutsättningarna för mänsklig perfektion, definierat som utvidgandet av "vårt förnuft" [*nos lumières*] samt utvecklandet av våra "kapaciteter" [*facultés*] (Constant 2010[1819]: 617).¹⁷

Problemet med perfektionistprincipen är att man genom att stipulera ett ideal mot vilket individerna bör sträva löper en risk för att bakvägen smyga in ontologiskt grundade normativa antaganden. Det var precis den typen av antaganden som den moderna frihetsprincipen formulerades i kontrast mot. Det existerar "ingenting sådant", som Hobbes skriver, "som ett *finis ultimus* eller *summum bonum* som det talas om i de gamla moralfilosofernas böcker" (Hobbes 2004: 110). Och det är just denna typ av antaganden, här exemplifierat av Hobbes, som modernitetskritikerna vänder sig emot.

Därmed inte sagt att det inom ramen för en övergripande modernitetsbejakande hållning, vare sig den betraktas som liberal eller socialistisk, inte skulle finnas utrymme för att försvara någon form av substantiell perfektionism. En sådan position förutsätter emellertid att det finns ett facit för vad en liberal eller socialistisk position inbegriper: ett rättesnöre utifrån vilket vi på begreppsliga grunder skulle kunna utesluta all form av teleologi från dessa politiska strömningar: vi *vet* att en socialistisk eller liberal samhällsordning skulle kräva just *dessa* egenskaper, det är därför vi förordar ett odlande av *dessa* egenskaper (och inte för att Gud, eller Historien, Nationen eller någon annan externt given metafysisk storhet önskar detta av oss).¹⁸ Moyn har naturligtvis helt rätt i att det finns flera exempel på sådana förhållningssätt, även bland politiska rörelser och tänkare som betraktas som portalfigurer i den moderna traditionen.

Mitt argument är att ett liberalt svar på de problem som Moyn identifierar i sitt författarskap är mer övertygande om det utgår ifrån premisser som är mer intuitiva och normativt övertygande än emancipations- eller perfektionistprincipen. Det finns, ska jag visa, kritiska resurser inom ramen för ett, i strikt bemärkelse, sekulärt förhållningssätt att formulera ett liberalt försvar för den liberala demokratin utan att behöva hemfalla åt vare sig "den politiska finalitetens sirensång" (perfektionismen) eller de normativa återvändsgränder som emancipationsprincipen fastnar i (2000: 444).

17 Det finns åtskilliga liberala tänkare som resonerat på liknande vis. Utöver Constant kan exempelvis John Stuart Mill, Alexis de Tocqueville, Thomas H. Green nämnas, samt, från vår samtid, Joseph Raz (1993).

18 Ett sådant konceptuellt tillvägagångssätt ska vägas mot för- och nackdelarna med ett nominellt tillvägagångssätt, där man i stället undersöker exempelvis vad liberalism är genom att analysera argumenten hos de framträdande rörelser och tänkare som explicit själva har definierat sig som liberaler. Det finns naturligtvis för- och nackdelar med båda tillvägagångssätten. En fördel med det konceptuella tillvägagångssättet är att man härigenom kan upprätthålla tydligare gränser och därmed få större analytisk klarhet. Ett allvarligt problem är emellertid att man ofrånkomligen gör begreppet i fråga statiskt och löper en stor risk att naturalisera fenomenen – såsom en ideologi – vilka inte är statiska utan, som många forskare visat, historiskt föränderliga (se exempelvis Rosenblatt 2018).

En institutionscentrerad frihet: Marcel Gauchets analys av den liberala demokratins kris

Jag har ovan urskilt tre alternativa förhållningssätt till den minimalistiska liberal-demokratiska ordning som Moyn ur olika perspektiv har belyst. Utöver (i) emancipationsprincipen och (ii) den perfektionistiskt grundade samhällskritiken framträder indirekt även en tredje form av minimalismkritik: den öppet modernitetskritiska. I kontrast till den moderna frihetsprincipen förordar de sistnämnda ett återaktiverande av det förmoderna antagandet att det finns en av oss oberoende Natur som vi bör eftersträva. I den följande och avslutande delen kommer jag via Marcel Gauchet skissera konturerna till ett alternativt, fjärde, svar på minimalismproblematiken.

Gauchets forskning kretsar kring relationen mellan de båda grundbultarna i den moderna liberal-demokratiska ordningen – (i) individuell och kollektiv frihet samt (ii) att få till stånd ett konstruktivt samspel mellan de båda – och hur dessa kan sättas i spel för att stärka löftet om en rättighetsgrundad liberal demokrati i det senmoderna samhället. I en artikel publicerad 1980 om de mänskliga rättigheternas nya ställning i västvärlden formulerar Gauchet det som ska bli en central utgångspunkt i hans analys av skillnaderna mellan det moderna och det senmoderna samhället.

Karaktäristiskt för det senmoderna samhället, menar Gauchet i likhet med Moyn, är en alltmer hämmad och defensiv politisk ordning: ett tillstånd av politisk minimalism. Till skillnad från Moyn betraktar han emellertid det nya sättet att politiskt mobilisera de mänskliga rättigheterna på som en central drivkraft i förändringarna från 1970-talet och framåt; det sätt som de mänskliga rättigheterna mobiliserats på i det senmoderna samhället är inte primärt ett symptom på bristen på utopiskt tänkande, utan i sig en bidragande orsak till den samtida liberalismens kris. Samtidigt som de mänskliga rättigheterna på ett lovvärt sätt mobiliserades mot totalitära regimer under 1970-talet, började de alltmer även i liberala demokratier att betraktas som den främsta källan till politisk legitimitet. Från både höger och vänster kom politiken i allt större utsträckning att kretsa kring skyddet av ”de formella friheterna och individens rättigheter” (Gauchet 1980: 6). Under de decennierna som därefter förflutit har Gauchet arbetat med att systematiskt vidareutveckla sina analyser av effekterna av denna förändring.

De mänskliga rättigheterna utgör en av de tre poler som Gauchet menar givit form åt, och alltjämt strukturerar, den liberal-demokratiska ordningen. Den andra polen är det politiska [*le politique*]. Med detta avser han det sätt genom vilket ett samhälle symboliserar sig självt som en politisk gemenskap, vilket sedan 1600-talet är nära förbundet med territorialstaten. Den tredje polen är den socialhistoriska, eller temporala orienteringen (*le social-historique*). Härmed avses det sätt som en given politisk ordning orienterar sig på temporalt,

det vill säga vilken vikt som tillskrivs det förflutna, nuet och framtiden, samt vilken roll som en föreställd evighet eventuellt spelar.

Den moderna liberal-demokratiska ordningen, menar Gauchet, har tagit form i ett samspel mellan dessa tre poler. Från de transatlantiska revolutionerna fram till idag har förskjutningar mellan de tre polerna bidragit till att omstrukturera samhället. Samhället har under denna period dragit i riktning mot olika poler. En period av stark obalans inföll mellan 1900 och 1945 i och med att de totalitära experimenten nådde sin kulmen. Då trängdes rättighetspolen tillbaka till förmån för en stark orientering mot framtiden i kombination med en starkt symbolisk laddad centralmakt, i vissa fall så kraftfull att den liberala demokratin ersattes av totalitära regimer i stater som Tyskland och Italien (Gauchet 2010). Den politiskt mest vitala perioden, då relationen mellan de tre polerna var i relativ balans, uppfattar Gauchet ha varit efterkrigsperioden, fram till 1970-talets krisår.

Problemet med det samhälle som tagit form från 1970-talet och framåt är att en ny obalans har uppstått, där rättighetspolen har överbelastats och de mänskliga rättigheterna kommit att betraktas som en *tillräcklig* grund för politiskt handlande (Gauchet 2010: 2017). Problemet är således inte, som hos flera modernitetskritiker, att den moderna individcentreringen (underblåst av de mänskliga rättigheterna) leder till ett *bellum omnium contra omnes* (Manent 2006; 2018; Milbank 2012; Milbank & Pabst 2016). Problemet är de *förväntningar* som projicerats på de individuella rättigheterna i kölvattnet av att andra utopiska projekt har förlorat sin dragkraft (Gauchet 1980; 2002; 2017). Argumenten känns igen från Moyns (2010) studie av de mänskliga rättigheterna som en sista utopi.

Till skillnad från historikern Moyn är emellertid samhällsteoretikern Gauchet mer utförlig i sin syn på hur han uppfattar att de minimalistiska tendenserna, inte minst förskjutningen mot individuella rättigheter, kan stävjas och hur den liberala demokratin kan stärkas. De mänskliga rättigheterna är förvisso en utmärkt inspirationskälla för att kritisera förtryckande politiska strukturer. Men de är otillräckliga för att tillhandahålla visioner för en annorlunda framtid, bortom ett negerande av det förhandenvarande (Gauchet 1980). De saknar den historiskt förankrade projektion in i framtiden som politiken i liberala demokratier är beroende av för sin överlevnad (Gauchet 1980: 3; Gauchet 2003: 205; Gauchet 2024).

Problemet med den rättighetscentrerade politiken, frikopplad från temporalt förankrade visioner om samhället, är att den underminerar det institutionella ramverk genom vilket vi stärker våra individuella fri- och rättigheter samt praktiserar vår i tiden utsträckta kollektiva frihet (i kontrast till de kortvariga perioderna av frigörelse som vissa generationer fått erfara). Den rättighetscentrerade politiken antar den förrådiska formen av att vara något

som existerar bortom den institutionella ordning ur vilken den ursprungligen växte fram, vilket i sin tur underminerar det institutionella ramverk genom vilket individens fri- och rättigheter ytterst skyddas.

Problematiken återkommer i flera av Gauchets verk (1980; 2002; 2017; 2024]. På grund av försvagningen av de två poler som syftar till att orientera individerna bort från det omedelbart förhandenvarande (den politiska och den socialhistoriska polen), och mediera deras begär och rädslor på sätt som får dem att blicka bortom det omedelbart förestående, lämnas successivt ett allt större spelutrymme för individen att i stället försöka tillfredsställa sina behov här och nu (Gauchet 2002; 2017). Syftet med denna mediering är således inte att individerna ska ledas mot de högre mål som kalla-krigsliberaler (med rätta) kritiserade de totalitära rörelserna för – det klasslösa samhället, ”själva historiens frammarsch” frihet, folket ”sanna” röst etcetera (Berlin 1984: 145). Utmaningen består i stället i att kanalisera individernas begär och rädslor på ett sätt som samspelar med och stärker de institutioner som den liberala representativa demokratin vilar på, och vilka individens frihet ytterst är avhängig. Det är alltså inte en fråga om ”positiv” (Berlin 1957) eller ”republikansk” frihet (Skinner 1980; Pettit 1997) kontra en ”negativ” individcentrerad liberal frihet. Denna typ av dikotomier är tvärtom ett symptom på den kalla-krigsliberalism som Moyn tecknat konturerna av. De är ett uttryck för vad Gauchet, på goda grunder, menar är en historisk-politisk återvändsgränd.

Kombinationen av den totalitära kommunismens definitiva politiska bankrutt och underminerandet av socialismen som en praktiskt verksam inspirationskälla för politiska rörelser gav under 1970-talet upphov till den period av segdragen politisk desorientering som vi fortfarande lever i. Inte för att socialismen skulle ha varit ”rätt” politiskt svar. Socialismens styrka låg i stället i att den som politisk vision framtvungade ett ställningstagande från företrädare från andra politiska läger att formulera alternativa politiska framtidsvisioner, andra sätt att förstå det rådande samhällets plats i historien. Tillsammans fungerande dessa olika visioner som en vitaliserande kraft för den representativa liberala demokratin (Gauchet 2017). För att bryta med det rådande dödläget krävs därför nya politiska visioner som kan bidra till att skapa en bättre balans mellan de tre polerna: individens rättigheter, den symboliska gemenskapen genom det politiska, samt den historiska orienteringen. Tendensen mot att förstå politiska problem i ekonomiska termer – det som ofta benämns nyliberalism – är den logiska följd av en politik som frikopplats från historiskt förankrade visioner om framtiden och strävan efter att symboliskt mediera samhället som något mer än summan av enskilda individuella intressen. Problemet med mobiliseringen av mänskliga rättigheter i senmoderna liberala demokratier är att den inte grundas i historiskt förankrade politiska visioner bortom individen

och hennes fri- och rättigheter. Först och sist står här den rättighetsbärande individen.

Gauchets analys överensstämmer med de antaganden om individuell frihet och jämlikhet som den liberala demokratin vilar på. Samtidigt belyser han och tar på stort allvar de specifika utmaningar som det moderna individcentrerade samhället ställs inför, utmaningar vilka modernitetskritiker menar gör den moderna frihetsidéen till en etisk och politisk återvändsgränd. Det är genom att formulera en institutionsmedierad idé om frihet, där individens fri- och rättigheter bäst antas skyddas genom ett robust institutionellt ramverk, som Gauchets analys av den liberala demokratin skiljer honom åt från de tre konkurrerande förhållningssätt som jag tidigare identifierat.

Genom att betona den centrala roll som det politiska, i vårt samhälle representerat av territorialstaten, spelar för att symboliskt mediera och reproducera den politiska gemenskapen, och härigenom fungera som en motvikt till den individuella rättighetsfären, utgör Gauchets angreppssätt ett svar på den politiska minimalism som Moyn urskiljer i sitt författarskap. Gauchet menar att en allt starkare ovilja att symboliskt representera den politiska gemenskapen som något mer än en garant för individers negativa och positiva rättigheter har vuxit fram. Frånvaron av historiskt förankrade visioner om samhället bortom individers negativa och positiva rättigheter är en av de främsta orsakerna till den liberala demokratin aktuella kris.

Det är en kris som bottenar i en obalans mellan de tre polerna (Gauchet 2007a; 2007b; 2010; 2017). Ett särskilt problem med denna ovilja är att den spär på villfarelsen att den individuella friheten står i motsatsställning till den politiska friheten. I emancipationstraditionen är detta – spänningen mellan individuell och kollektiv – ett olösligt problem, där frihet handlar om att frigöra sig från någonting.¹⁹ Ett centralt problem i det moderna samhället är just oförmågan att se på frihet bortom frigörelse, att frihet förutsätter makt, och att makt är något som människor uppåddar när de agerar gemensamt (Gauchet 2003: 205):

Människan är inte född fri; han är född i bojor – bojor som han skapat för sig själv i syfte att kunna överleva. Miraklet i vår historia är att han har lyckats att frigöra sig från dessa, tack vare skapandet av en enorm apparat förutan vilken denna emancipation endast att varit ett fåfängt ord. Och detta för att upptäcka, i slutet av denna resa, den sanning som är lika enkel som obeveklig: att friheten aldrig ges, att den alltid måste viljas. (Gauchet 2017: 743)

Lösningen på problemet med att politik reduceras till att primärt handla om

19 Det ska förtydligas att dessa hinder både kan vara yttre och hänföras till ett negativt frihetsbegrepp och vara inre och hänföras till ett positivt frihetsbegrepp i Berlins mening.

rättigheter är således inte, vilket en del konservativa betonar, att de måste balanseras upp av tydligare skyldigheter: ”too many rights, to few responsibilities”, som Amitai Etzioni (1991) en gång formulerade det. Problemet med reducerandet av politik till ett slagfält mellan kolliderande individuella rättigheter – negativa såväl som positiva – är att det ökar misstänksamheten mot alla de institutioner vars syfte inte låter sig reduceras till ett värnande om individens rättigheter. Skolan och vårdssystemet samt andra centrala samhällsinstitutioner bidrar allihop på olika vis till att upprätthålla och värna individens fri- och rättigheter, men de undermineras om de i sitt sätt att fungera primärt kretsar kring tillfredsställandet av individuella rättigheter snarare än att förmedla kunskap respektive ge så god vård som möjligt (som i fallet med de två exemplen). Båda två är exempel på områden där individens vilja måste underkasta sig socialt givna normer om vad sanning är (i skolan) samt vad en god vård kräver (i vårdssystemet).²⁰

Den nyliberala ordning som vuxit fram under de senaste decennierna är obegriplig, menar Gauchet, om vi bortser från innehållsförskjutningen i politiken mot ett defensivt försvar av individens negativa och positiva rättigheter. Under 1970-talet tog nya politiska konfliktlinjer form mellan en höger som betonade individens emancipation genom marknadsrelaterade civilrättigheter och en vänster – de nya sociala rörelserna – som framhöll hur individens emancipation går via värnandet av rättigheter för olika underordnade grupper, oavsett om det är halva befolkningen som i fallet med kvinnor eller olika minoritetsgrupper (baserade på etnicitet, sexuell läggning eller något annat). Härigenom har politiska konflikter kommit att artikuleras i termer av individuella rättighetsmotsättningar. Varken höger- eller vänsterversionen har däremot haft särskilt mycket att säga om hur det gemensamma kan mobiliseras för att skapa den frihet som möjliggörs först genom makt, och härigenom ge samhället en önskad riktning. De har, annorlunda uttryckt, haft lite att säga om det politiska och den social-historiska orienteringen bortom ett minimalistiskt försvar av individers och minoriteters rätt till skydd (Gauchet 2003: 204–205).²¹

Till skillnad från den konventionella vänsterkritiken betraktar således Gauchet samhällets nyliberalisering *primärt* som en effekt, och inte som en orsak (2002; 2017). Det blir här tydligt hur han skiljer sig från den väl spridda föreställningen att den liberala demokratins samtida kris är orsakad av nyliberalismen, men inte fördjupar sig i hur vi historiskt-politiskt kan förstå nyliberalismen politiskt, vid sidan av ekonomisk-funktionalistiska förklaringar såsom Keynesianismens kris och effekterna av att det kommunistiska spöket

20 För en analys av hur rättighetsanspråk riskerar att underminera vårdprofessioner, se Sandegård 2025.

21 Som framgår inbegriper detta en kritik även av hur vänstern genom att bli alltmer identitetspolitisk har bidragit till den förvirring som råder, men detta är inte det centrala temat i Gauchets tolkning.

försvann med Sovjetunionens undergång. I stället menar Gauchet att nyliberalismen är den logiska följderna av en politisk ordning där den individcentrerade rättighetsformen inte balanseras upp av den socialhistoriska och den politiska polen.

Naturligtvis, betonar han, har kapitalismens omvandlingar och den tekniska utvecklingen, med internet och sociala medier, bidragit till denna dynamik (2017; 2020; 2024). Men de politiska svar som man hade kunnat ge på dessa omvandlingar var inte, och är inte, förutbestämda: de hade kunnat artikuleras på sätt som mer konstruktivt medierar relationen mellan individ och kollektiv, samt kollektivets inbäddning mellan det förflutna och framtiden. Genom att så starkt betona individens rättigheter har såväl höger- som vänsterrörelser och partier förstärkt dessa tendenser. Härvidlag kan de högerpopulistiska rörelsernas kritik förstås som en möjlighet att vitalisera den liberala demokratin: en möjlighet inte bara för liberaler utan för socialister och för konservativa att formulera historiskt förankrade visioner som kan utmana den anti-liberala högerpopulistiska visionen om ledaren som inkarnerar och kanaliserar *vox populi*.²²

Samtidigt skiljer sig den symboliska mediering som Gauchet förordar i grunden åt från den modernitetskritiska positionen. I linje med många andra modernitetsbejakande tänkare framhåller Gauchet hur det moderna samhällets särskiljande drag är just frånvaron av något externt givet mål, ett *telos*, att sträva emot. I centrum för den moderna liberala demokratin, till skillnad från det antika och de medeltida republikerna, står individens frihet (se bland annat: Manin 1995; Gauchet 1997; 2002; 2017; Larmore 2020).

Frågan om individens ställning i samhället kopplar Gauchet i sin tur till synen på konflikter i samhället. I den förmoderna teleologiska ordningen, där individen förväntades underordna sig en externt given hierarkisk ordning, ligger en harmoniidé. I det moderna, individcentrerade samhället är däremot konflikten inbyggd: det är dess livsnerv. På ett ideologiskt plan rör det sig därför om "två antinomiska ordningar" (Gauchet 2005: 365). Förvisso bygger alla samhällen på motsättningar eftersom alla samhällen innefattar grupper med motstridiga intressen. Det som särskiljer det moderna samhället från tidigare samhällsordningar är framför allt vad Gauchet benämner en "immanentisering" av det religiösa.

Med detta avser han den samhällsförändring som innebar att människor i det framväxande liberal-demokratiska samhället började betrakta sig själva och agera som autonoma individer snarare än att vara underkastade en extern

22 Och vilken, som många forskare övertygande visat, står i strid med den representativa demokratin principer. För populismen som hot mot den representativa demokratin, se Müller 2016 och Mounk 2018. Med "den representativa demokratin principer" avser jag de principer som Bernard Manin presenterar i sitt klassiska verk från 1995.

ordning (vilket är innebörden i ett religiöst förhållningssätt för Gauchet).²³ Oviljan att symboliskt mediera oss själva historiskt och politiskt är, menar Gauchet, ett uttryck för den desorientering som råder sedan de sista resterna av den religiösa ordningen vittrat bort. De tydligaste sista uttrycken för ett religiöst förhållningssätt var de sekulariserande formerna av religion som de totalitära ideologierna, vilka *de facto* var bortomvärldsliga teleologier, var uttryck för. Detta är en grundbult i det som Gauchet inte skyggar för att benämna sin historiefilosofi: rörelsen från en heteronom, religiös ordning mot en autonom ordning. Den senmoderna rädslan för historiskt förankrade politiska visioner är, menar han, primärt ett symptom på den förvirring som uppstått när de sista resterna av den heteronoma ordningen försvunnit.

Två aspekter är särskilt utmärkande för den strukturellt autonoma ordning som vi lever i sedan 1970-talet. Den ena är att konflikt är en grundbult i det sätt genom vilket individerna relaterar till varandra som delar av ett samhälle (Gauchet & Lefort 1971; Gauchet 2005: 380). Konflikter strukturerar relationerna i civilsamhället på samma vis som de kommer till uttryck i konkurrensen om centralmakten och i anspråken på individuella fri- och rättigheter. Lagen är på så vis därför aldrig en återspeglning av "folkets" odelade vilja, vilket populister gärna vill göra gällande, utan alltid – och ofrånkomligen – uttrycket för en politisk gemenskap som förenas av sina olikheter (Gauchet & Lefort 1971).

Den andra aspekten är att den klyfta som ansetts skilja människan från det gudomliga i det förmoderna, religiösa samhället, den "alteritet" som det sakrala representerade i kontrast till det profana, nu successivt kommit att internaliseras och uppfattas som en integrerad del av det moderna subjektet; ett subjekt som därför är dömt att leva i främlingskap inför sig självt (Gauchet 1993: 71). Det splittrade subjekt som psykoanalysen kartlade är därför enligt Gauchet oskiljaktigt från det moderna, sekulära samhället: båda två är uttryck för att konflikt och friktion är konstitutiva för det vi är. Samhället är splittrat precis som subjektet är det. En av de främsta utmaningarna för den samtida liberal-demokratiska ordningen och det löfte om frihet som den bär på är hur vi institutionellt medierar dessa två villkor – den yttre konflikten mellan olika grupper och den inre inom individen – på ett sätt som vitaliserar den liberala demokratin. Kärnan i Gauchets politiska teori är att försöka belysa hur dessa fundamentala konflikter kan kanaliseras på sätt som stärker den liberala demokratin.

23 Men bakgrunden till denna immanentisering av det religiösa sträcker sig i hans tänkande mycket längre tillbaka. En central förändring i denna förskjutning mot en immanentisering av det religiösa är kristendomens tro på föreställningen om Guds uppenbarande på jorden genom Jesus. Detta var en tidig förskjutning i riktning bort från en heteronom ordning mot en autonom ordning: en ordning där människan stiftar sina lagar utan hänvisning till externt givna mål för det politiska handlandet. Se framför allt Gauchet 1985; 1998.

Till skillnad från de positioner som skisserades ovan tar Gauchets förhållningssätt inte avstamp i de kontroversiella perfektionistiska antaganden som vissa liberala tänkare utgått ifrån, och vilka, som vi sett, Moyn menar att liberaler som önskar rädda liberalismen från kalla-krigsliberalismens minimalism bör reaktivera. Tvärtom är det som skänker den moderna representativa demokratin sin specificitet att individen nu själv väljer sin riktning, frikopplad från *alla* former av externt givna mål – inklusive teleologiskt förankrade föreställningar om människans möjlighet till perfektion. Det moderna samhället definieras av en individcentrerad jämlikhet och konflikt, i stället för ett på förhand stipulerat ideal att sträva efter (Gauchet 2005: 377–378). Hierarki, kollektivism, harmoni och transcendent riktighetskriterier är intimt sammanlänkande liksom jämlikhet, individualism, konflikt och immanent genererade kriterier är det.

Idén om en institutionellt medierad frihet skiljer sig även åt från emancipationsprincipen. Den moderna liberala demokratin löfte om frihet realiserar, menar Gauchet, genom att de konflikter som genomsyrar samhället medieras via konkurrerande visioner om varifrån vi kommer och i vilken riktning samhället bör orienteras. Vår frihet skapas i samspel med de institutionellt medierade konflikter som karaktäriserar det moderna samhället. Den skapas inte från den i grunden religiösa föreställningen om mänsklighetens frigörelse som så många progressiva lovsjungit och fortsätter att prisa. Den moderna liberala principen om individens frihet möjliggörs bäst genom ett institutionellt ramverk som kan mediera den individuella friheten på ett sådant vis att de olika konflikter – den yttre mellan olika grupper och den inre inom individen – som den moderna liberala demokratin vilar på omvandlas till en produktiv kraft. Liksom Moyn betonar således Gauchet de problem som minimalisttendensen medför. Till skillnad från den amerikanske idéhistorikern, vilken har belyst de olika uttryck som minimalisttendensen tar sig, analyserar Gauchet problemet som ett led i en större omvandlingsprocess av det moderna samhället och den liberala demokratin plats och möjligheter häri.

Som framgått betonar Gauchet att en förutsättning för att de konflikter som ligger till grund för det moderna samhället ska bli till en produktiv kraft är en konstruktiv institutionell mediering av motsättningarna. En särställning intar här grundutbildningssystemet. Det är här som samhällets nya generationer introduceras till vårt förflutna, den värld varifrån vi kommer; det är här som grunden läggs för en både emotionell och kognitiv förståelse för de institutionella förutsättningarna för vår individuella frihet. Låt oss därför, i syfte att konkretisera vilka uttryck som resonemangen ovan tar sig i praktiken, se närmare på vilken roll grundutbildningssystemet spelar i att motverka den individcentrerade minimalisttendensen i Gauchets samhällsteori.

Institutionellt medierad frihet: utbildningssystemet som illustration av Gauchets tänkande

Gauchets tolkningar av förutsättningarna för det liberala löftet om individens frihet i den liberala demokratin väcker frågan vad han, mer precist, avser med en institution och vad det är han kritiserar när det gäller utvecklingen under de senaste decennierna. För att illustrera detta, samt svårigheten i att placera in Gauchet på en höger-vänster eller GAL-TAN-skala, ska vi vända oss till den konkreta samhällsinstitution som Gauchet ägnat sig mest åt: grundutbildningssystemet (definierat som all undervisning från 6 till 18 år).

För att förstå den obalans som uppstått mellan den individcentrerade rättighetspolen och de båda andra polerna spelar grundutbildningssystemet en nyckelroll. Gauchet har samförfattat tre verk om den aktuella skolpolitiken tillsammans med utbildningsfilosoferna Marie-Claude Blais och Dominique Ottawi. De fokuserar på det franska systemet, men de tendenser som de betonar är urskiljbara i de flesta liberala demokratier i västvärlden. I samtliga tre verk betonar de den avgörande betydelse som utbildningssystemet har för att förankra medborgarna i det historiska sammanhang som de är en del av, och därigenom motverka den obalans som uppstått i det senmoderna samhället (2003; 2008; 2013). Med sina medförfattare identifierar Gauchet tre fundamentala förändringar vilka i grunden kastat om villkoren för grundutbildningssystemet. Tillsammans har dessa bidragit till tyngdpunktsförskjutningen från den politiska och den socialhistoriska polen mot den minimalistiska ordningen centrerad kring det rättighetsbärande subjektet.

En första förändring är den förskjutning som skett i relationen mellan den privata sfären (familjen) och utbildningssystemet. I det moderna samhället fungerade skolan som en brygga mellan det privata och det offentliga, där barn och tonåringar förbereddes för ett liv som medborgare i den offentliga sfären; som termen "elev" indikerar kom de dit för att bli upphöjda. Sedan 1970-talet och framåt, som ett led i de strukturella förändringar som jag skisserat ovan, har emellertid elever med föräldrar allt oftare kommit dit med förväntningar på att skolan ska respektera elevernas självständighet i nuet snarare än att tillhandahålla kunskaper med hjälp av vilka eleverna får förutsättningar för att bli autonoma. Motsättningen har blommat ut till fullo i det senmoderna samhället, men i grunden rör det sig om en spänning som är konstitutiv för det moderna samhället. I sin omedierade form leder löftet om individuell frihet till anarki. Till skillnad från modernitetskritikerna försvarar Gauchet det moderna, liberala löftet om individens frihet. Men han betonar hur denna frihet är avhängig medierande instanser såsom utbildningssystemet, vilket gör det möjligt för individen att värna om sina individuella fri- och rättigheter på ett mer ömsesidigt sätt, med hänsyn tagen till hur de individuella rättigheterna är avhängiga starka institutioner och inte står i ett motsatsförhållande till dessa (Gauchet et al. 2008: 30–32).

Den andra omvandlingen som författarna framhåller är den förändrade synen på auktoriteter i samhället, inte minst läraren som en auktoritet. Totalitarismen, menar författarna, tolkades som resultatet av en alltför auktoritär uppfostran, vilket man under efterkrigstiden gjorde upp med (Gauchet et al. 2008: 144–145). På så vis kompletterar denna tendens, vilken drevs på av skolpolitiker, den ovan beskrivna tendensen bland föräldrar att i större utsträckning värna om sitt barns självständighet och emotionella välmående på bekostnad av de kunskaper som möjliggör ett autonomt liv. Auktoritet som socialt fenomen är emellertid, menar författarna, en konstant i alla samhällen, oavsett hur man politiskt väljer att förhålla sig till det. Till att börja med är auktoritet oskiljaktigt från legitimitet. Alla samhällen, det moderna såväl som andra, vilar på normativa antaganden med hjälp av vilka val görs – val som inte uppfattas som godtyckliga utan som uttryck för något som är bättre än alternativet. För att kunna nå konsensus i liknande frågor måste människor kunna förlita sig på andra: de måste *tro* på andra personer som just auktoriteter.

Ett annat skäl till att auktoriteter kommer fortsätta att prägla individer är att vi föds in ett sammanhang, medierat via det språk (eller de språk) och den eller de kulturer som individen utgör en del av. Vissa personer får härigenom en ställning som auktoriteter eftersom människor aktivt orienterar sig mot och identifierar sig med andra (Gauchet et al. 2008: 153). Vidare, även när individer är inbegripna i valsituationer spelar auktoriteter en roll när olika handlingsalternativ vägs mot varandra. Frihet och begränsning är på så vis två sidor av samma mynt: när vi utövar vår frihet i samspel med olika begränsningar – föreställda eller faktiska är i detta avseende av underordnad betydelse – gör vi det i relation till auktoriteter. Det normativa fördömandet av auktoritetsprincipen som präglat mycket utbildningspolitiskt tänkande under efterkrigstiden har på så vis inte eliminerat fenomenet. Den främsta konsekvensen är i stället att det gjort elever sämre skickade att förstå villkoren för sin frihet – som individer såväl som medborgare (Gauchet et al 2008: 153–154).

Avståndstagandet från auktoritetsprincipen är även nära sammankopplat med kunskapens förändrade status i det senmoderna samhället. Den alltmer instrumentella kunskapssyn som vuxit sig starkare under efterkrigstiden har förstärkt den alltmer atomistiska synen på individen. Där lärarens roll underminerats av auktoritetskritiken, har tilltron till ämneskunskaper urholkats av den allt starkare inriktningen på att lära sig att lära snarare än att lära sig ett givet innehåll. Den sistnämnda tendensen har till dels motiverats av jämlikhetshänsyn – genom att fokusera på ett visst stoff premieras borgarklassens barn medan arbetsklassens söner och döttrar utsätts för ”symboliskt våld” (Bourdieu & Passeron 1964) –, till dels av marknadshänsyn: varför ägna sig åt ”korvstoppning” när vi hur som helst inte vet vilka kunskaper som kommer efterfrågas av kunskapsekonomin imorgon (Gauchet et al 2008: 78; Colla 2017; Wedin 2018; Elmersjö Åström 2021).

Dessa förändringar har förvisso skett i ett samspel med andra strukturella förändringar, i synnerhet framväxten av den så kallade kunskapsekonomin. Men skolan som institution har även – driven av politisk vilja – i betydande utsträckning bidragit till denna utveckling (Wedin 2018; Colla 2017). Och härigenom även till den obalans som uppstått, där den rättighetsbärande individen i växande utsträckning adresseras som om hennes frihet vore frikopplad från den politiska och socialhistoriska polen.²⁴ För att motverka de minimalistiska tendenserna och stärka det liberala löftet om frihet måste skolans roll i demokratin tydliggöras. Grundutbildningens kärnuppdrag bör vara kunskapsförmedling i frihetens tjänst samt att introducera eleverna till den offentliga sfären och klargöra gränsen mellan privat och offentligt för både barn och föräldrar (Gauchet et al. 2008). Som ett led i att stärka de demokratiska institutionerna krävs större tillit och autonomi för lärarna, och ett prioriterande av sanningsökande framför andra hänsyn – oavsett om det handlar om ekonomin eller en strävan efter större utfallsjämlighet. Genom att synliggöra de institutionella förutsättningarna och erbjuda eleverna redskap för att kunna historisera sig själva och förstå villkoren för deras individuella frihet kan skolpolitiken stärka den socialhistoriska och den politiska polen, som en motvikt till den rättighetsbaserade polen, och därigenom stärka den liberala demokratin.

Konkluderande sammanfattning

Genom att läsa ett antal av Moyns viktigaste verk bredvid varandra har jag visat hur hans författarskap präglas av ett intresse för hur de politiska erfarenheterna under efterkrigstiden på ett historiskt begripligt men olyckligt sätt alltså präglar det politiska livet idag. I sin forskning analyserar han samtida politiska kategorier och tendenser som kan spåras tillbaka till omvandlingar under 1970-talet och argumenterar för varför dessa kategorier och förhållningssätt är i trängande behov av att omformuleras. En särställning i hans *oeuvre* intar de politiska effekterna av vad jag benämnt ett minimalistiskt förhållningssätt, samt hur detta har bidragit till det politiska predikament som den liberaldemokratiska ordningen befinner sig i.

Därutöver presenterade jag tre idealtypiska förslag på lösningar på minimalisttendensen: emancipationsprincipen, perfektionistprincipen, samt det modernitetskritiska alternativet. Efter att ha påvisat hur de tre idealtypiska lösningarna på problemet av olika skäl är otillfredsställande, skisserade jag

24 I Sverige kom denna "vänster"-orienterade skolpolitik runt 1990 och framåt att ersättas av den marknad-sorientering som präglat skolpolitiken sedan dess. Trots väsentliga skillnader mellan dessa båda olika skoldiskurser och praktiker löper den elevcentrerade principen som en röd tråd från 1970-talet fram via valfrihetsreformen (vilken infördes parallellt med att eleverna erbjöds en uppsjö av olika kurser att välja på inom programmen) i det tidiga 2000-talets idéer om lärare som en demokratisk auktoritet som måste vinna elevernas förtroende (Wedin 2018; 2024b).

avslutningsvis en alternativ lösning på problemet via Marcel Gauchets institutionscenterade analys av den moderna demokratin.

Den moderna representativa demokratin framväxt och utveckling förstås enligt honom bäst som ett spänningsfält mellan de tre strukturerande ”poler” som dominerat det moderna samhället: rättighetspolen, den politiska samt den social-historiska polen. Liksom vid tidigare kriser menar Gauchet att den senmoderna krisen som den liberala demokratin genomgår är ett uttryck för en obalans mellan de dessa tre poler. Från 1970-talet och framåt har de individuella rättigheterna fått ett så stort spelutrymme på bekostnad av de båda andra polerna att det bidrar till att destabilisera den liberaldemokratiska ordningen. Det är denna obalans mellan de tre polerna som förklarar vårt predikament: ett defensivt minimalistiskt försvar av det som vi redan uppnått som ”the most we can hope for” (Ignatieff 2001: 173).

För att stärka det liberala löftet om individens frihet och den liberal-demokratiska ordning som burit upp detta löfte historiskt måste rättighetspolen balanseras upp av de båda övriga polerna. I syfte att illustrera hur Gauchet, mer konkret, menar att vi kan förändra detta fokuserade jag på hans analys av omvandlingarna av en specifik institution: grundutbildningssystemet. Förändringarna av grundutbildningssystemet utgör en viktig pusselbit för att bättre förstå hur obalansen mellan de tre polerna vuxit fram och fortsätter att reproduceras. Där Moyn empiriskt härleder de historiska förklaringarna till den liberala demokratin kris, fördjupar Gauchet de politisk-teoretiska implikationerna av de historiska tendenserna och försöker formulera ett bättre svar på de problem som de liberala demokratierna står inför idag, svar vilka undviker såväl emancipationsprincipens motsägelsefullheter som ”den politiska finalitetens sirensång” (Moyn 2000: 444).

Referenser

- Applebaum, Anne, 2020. *Twilight of Democracy: The Seductive Lure of Authoritarianism*. New York, NY: Doubleday.
- Arendt, Hannah, 2004 [1951]. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Schocken Books.
- Arendt, Hannah, 2006 [1963]. *On Revolution*. London: Penguin.
- Arendt, Hannah, 2018. *Thinking Without a Bannister*. New York: Schocken Books.
- Arentshorst, Hans, 2018. *Perspectives on Freedom: Normative and Political Views on the Preconditions of a Free and Democratic Society*. Utrecht: Utrecht University Press.
- Bartel, Fritz, 2022. *The Triumph of Broken Promises: The End of the Cold War and the Rise of Neoliberalism*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bartels, Larry M., 2023. *Democracy Erodes from the Top: Leaders, Citizens, and the Challenge of Populism in Europe*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Bell, Duncan, 2014. ”What Is Liberalism?” *Political Theory* 42(6), s. 682–715.

- Bell, Duncan, 2016. *Reordering the World: Essays on Liberalism and Empire*. Princeton: Princeton University Press.
- Benhabib, Seyla, 1996. *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*. New York: Rowman & Littlefield.
- Blackford, Russell, 2024. *How We Became Post-Liberal: The Rise and Fall of Toleration*. London: Bloomsbury.
- Brown, Wendy, 2015. *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Buck-Morss, Susan, 2009. *Hegel, Haiti and Universal History*. Pittsburg: University of Pittsburg Press.
- Cherniss, Joshua L., 2021. *Liberalism in Dark Times: The Liberal Ethos in the Twentieth Century*. Cambridge, Massachusetts: Princeton University Press.
- Chua, Amy, 2018. *Political Tribes: Group Instinct and the Fate of Nations*. New York: Penguin Press.
- Conti, Gregory & Selinger, William, 2020. "The Lost History of Political Liberalism," *History of European Ideas* 46(3), s. 341–54.
- Crouch, Peter, 2000. *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Deneen, Patrick J., 2018. *Why Liberalism Failed*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Deneen, Patrick J., 2023. *Regime Change: Toward a Postliberal Future*. New York: Sentinel.
- Deneen, Patrick. 2018. *Why Liberalism Failed*. New Haven: Yale University Press.
- Ehnmark, Anders, 1994. *Tre essäer om befrielse och frihet*. Stockholm: Nordstedts förlag.
- Elmersjö Åström, Henrik, 2021. "An Individualistic Turn: Citizenship in Swedish History and Social Studies Syllabi, 1970–2017", *History of Education* 50(2), s. 220–39.
- Fawcett, Edmund, 2014. *Liberalism: The Life of an Idea*. Cambridge, Massachusetts: Princeton University Press.
- Freeden, Michael, Fernández-Sebastián, Javier & Leonhard, Jörn (red.), 2019. *In Search of European Liberalism*. New York: Berghahn Books.
- Fukuyama, Francis, 2018. *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Garsten, Bryan, 2024. "A Reply to My Critics", *Journal of Democracy* 35(2), s. 173-179.
- Gauchet, Marcel, 1980. "Les droits de l'homme ne sont pas une politique", *Le débat* 3(3), s. 3-21.
- Gauchet, Marcel, 1985. *Le désenchantement du monde: une histoire politique de la religion*. Paris: Gallimard.
- Gauchet, Marcel, 1993. "Le mal démocratique: Entretien avec Marcel Gauchet", *Esprit* 195(10), s. 67-89.
- Gauchet, Marcel, 1998. *La religion dans la démocratie*. Paris: Gallimard.
- Gauchet, Marcel, 2002. *La démocratie contre elle-même*. Paris: Gallimard.
- Gauchet, Marcel, 2003. *La condition historique*. Paris: Gallimard.
- Gauchet, Marcel, 2005 [1980]. "Tocqueville, l'Amérique et nous: sur la genèse des sociétés démocratiques", i *La condition politique*. Paris: Gallimard.
- Gauchet, Marcel, 2007a. *L'avènement de la démocratie tome 1*. Paris: Gallimard.

- Gauchet, Marcel, 2007b. *L'avènement de la démocratie* tome 2. Paris: Gallimard.
- Gauchet, Marcel, 2010. *L'avènement de la démocratie* 3. Paris: Gallimard.
- Gauchet, Marcel, 2017. *L'avènement de la démocratie* 4. Paris: Gallimard.
- Gauchet, Marcel, Blais, Marie-Claude Blais & Ottavi, Dominique, 2014. *Transmettre, apprendre*. Paris: Stock Éditions.
- Gauchet, Marcel, Blais, Marie-Claude & Ottavi, Dominique, 2003. *Pour une philosophie de l'éducation*. Paris: Hachette.
- Gauchet, Marcel, Blais, Marie-Claude & Ottavi, Dominique, 2008. *Conditions de l'éducation*. Paris: Stock Éditions.
- Goodhart, David, 2017. *The Road to Somewhere: The Populist Revolt and the Future of Politics*. London: Hurst & Company.
- Gopnik, Adam, 2019. *A Thousand Small Sanities: The Moral Adventure of Liberalism*. New York: Basic Books.
- Harvey, David, 2005. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Havertz, Ralf, 2019. "Right-Wing Populism and Neoliberalism in Germany: The AfD's Embrace of Ordoliberalism", *New Political Economy* 24(3), s. 385-403.
- Hobbes, Thomas, 2004 [1651] *Leviathan*. Göteborg: Daidalos.
- Hulak, Florence, 2023. *Histoire libérale de la modernité: Race, nation, classe*. Paris: PUF.
- Ignatieff, Michael, 2001. *Human Rights as Politics and Idolatry*. Princeton: Princeton University Press.
- Kahan, Alan, 2023. *Freedom from Fear*. Princeton: Princeton University Press.
- Klein, Ezra, 2020. *Why We're Polarized*. New York: Avid Reader Press.
- Larmore, Charles, 1996. *The Morals of Modernity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lasch, Christopher, 1994. *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*. New York: W.W. Norton & Company.
- Lefort, Claude & Gauchet, Marcel, 1971. "Sur la démocratie: le politique et l'institution du social", *Textures* (2-3), s. 7-78.
- Levitsky, Steven, & Ziblatt, Daniel, 2018. *How Democracies Die*. New York: Crown Publishing Group.
- Lilla, Mark, 2017. *The Once and Future Liberal: After Identity Politics*. New York: Harper.
- Losurdo, Domenico, 2011. *Liberalism: A Counter-History*. London: Verso.
- Machiavelli, Niccolò, 2008 [1531]. *Republiken: Diskurser över de tio första böckerna av Titus Livius*. Stockholm: Atlantis.
- Machiavelli, Niccolò, 2019 [1532]). *The Prince*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MacIntyre, Alasdair, 1981. *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Mair, Peter, 2013. *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*. London: Verso.
- Manent, Pierre, 2006. *Tocqueville et la nature de la démocratie*. Paris: Gallimard.
- Manent, Pierre, 2014. "The Crisis of Liberalism", *Journal of Democracy* 25(1), s. 131-141.

- Manent, Pierre, 2018. *La loi naturelle et les droits de l'homme*. Paris: PUF.
- Manin, Bernard, 1995. *Principes du gouvernement représentatif*. Paris: Flammarion.
- Milbank, John & Pabst, Adrian, 2016. *The Politics of Virtue: Post-Liberalism and the Human Future*. New York: Rowman and Littlefield.
- Milbank, John, 2012. "Against Human Rights Liberty in the Western Tradition", *Oxford Journal of Law and Religion* 1(1), s. 203-234.
- Mirowski, Philip & Plehwe, Dieter, 2015. *The Road from Mont Pèlerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mouck, Yascha, 2018. *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Moyn, Samuel, 2000. *Selfhood and Transcendence: Emmanuel Levinas and the Origins of Intersubjective Moral Theory, 1928-1961*. Berkeley: UCLA Press.
- Moyn, Samuel, 2004. "Of Savagery and Civil Society: Pierre Clastres and the Transformation of French Political Thought", *Modern Intellectual History* 1(1), s. 55-80.
- Moyn, Samuel, 2005. "Savage and Modern Liberty: Marcel Gauchet and the Origins of New French Thought", *European Journal of Political Theory* 4(2), s. 164-187.
- Moyn, Samuel, 2009. "The Assumption by Man of His Original Fracturing: Marcel Gauchet, Gladys Swain, and the History of the Self", *Modern Intellectual History*, 6(2), s. 315-341.
- Moyn, Samuel, 2010. *The Last Utopia: Human Rights in History*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Moyn, Samuel, 2012. "Claude Lefort, Political Anthropology, and Symbolic Division", *Constellations* 19(1), s. 37-50.
- Moyn, Samuel, 2014. "A Powerless Companion: Human Rights in the Age of Neoliberalism", *Law and Contemporary Problems*, 77(4), s. 147-169.
- Moyn, Samuel, 2018. *Not Enough: Human Rights in an Unequal World*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Moyn, Samuel, 2022. *Humane: How the United States Abandoned Peace and Reinvented War*. London: Verso.
- Moyn, Samuel, 2023. *Liberalism Against Itself: Cold War Intellectuals and the Making of our Times*. New Haven: Yale University Press.
- Mudde, Cas, 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Müller, Jan-Werner, 2016. *What Is Populism?*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Norris, Pippa & Inglehart, Ronald, 2019. *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum, Martha. 2011. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Pabst, Adrian, 2021. *Postliberal Politics: The Coming Era of Renewal*. New Jersey: Wiley.
- Pars, Vittoria Emanuele, 2021. *The Wrecking of the Liberal World Order*. London: Palgrave Macmillan.
- Piketty, Thomas. *Le Capital au XXIe siècle*. Paris: Seuil.

- Rancière, Jacques, 2004. "Who is the Subject of Rights of Man", *The South Atlantic Quarterly* 103(2/3), s. 297-310.
- Rancière, Jacques, 2005. *La haine de la démocratie*. Paris: La Fabrique  ditions.
- Raz, Joseph, 1987. "Autonomy, Toleration, and the Harm Principle", i Ruth Gavison (red.), *Issues in Contemporary Legal Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Raz, Joseph, 1986. *The Morality of Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Rodrick, Dani. 2011. *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rooney, James Dominic & Patrick Zoll, 2024. *Beyond Classical Liberalism: Freedom and the Good*. London: Routledge.
- Rosenblatt, Helena & Geneen, Ref. 2012. *French Liberalism from Montesquieu to the Present Day*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosenblatt, Helena, 2018. *The Lost History of Liberalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Sandeg rd, Elin, 2025. *Den f dande patienten: En r ttsvetenskaplig studie om normkonflikter i f rlossningsv rden*. Göteborg: G teborgs universitet.
- Sher, George, 1997. *Beyond Neutrality: Perfectionism and Politics*. Cambridge University Press.
- Shklar, Judith, 1957. *After Utopia: The Decline of Political Faith*. Princeton: Princeton University Press.
- Siedentop, Larry, 1979. "Two Liberal Traditions", i Alan Ryan, *The Idea of Freedom: Essays in Honour of Isaiah Berlin*. Oxford: Oxford University Press.
- Strauss, Leo, 1999. *Natural Rights and History*. Chicago: Chicago University Press.
- Streeck, Wolfgang, 2016. *How Will Capitalism End? Essays on a Failing System*. London/New York: Verso.
- Streeck, Wolfgang, 2014. *Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*. London/New York: Verso.
- Traub, James, 2019. *What Was Liberalism? The Past, Present, and Promise of a Noble Idea*. New York: Basic Books.
- Tufekci, Zeynep, 2017. *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Wedin, Tomas & Wil n, Carl, 2024. "Historicizing the Historical Turn in Human Rights Studies", *Nordic Journal of Human Rights* 42(3), s. 322-339.
- Wedin, Tomas, 2023. "Samuel Moyn and Marcel Gauchet on the Relationship Between Human Rights, Neoliberalism, and Inequality", *Nordic Journal of Human Rights* 41(4), s. 471-489.
- Wedin, Tomas, 2024a. "Universality as a Historical-Political Problem: on the Limits of Buck-Morss' Conceptualisation of Universality", *Critical Horizons* 25(2), s. 153-167.
- Wedin, Tomas, 2024b. "Equality as Enactment: An Institutional Approach", *Zeitschrift f r P dagogik* (3), s. 351-365.
- Wedin, Tomas, 2025. "On the French Origins of Samuel Moyn's The Last Utopia", *Global Intellectual History* 10(5), s. 430-445.
- Wedin, Tomas, 2018. *The Aporia of Equality: A Historico-Political Approach to Swedish Educational Politics 1946-2000*. Göteborg: G teborgs universitet.

Zuboff, Shoshana, 2019. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: Public Affairs.